

TAUTSAIMNIECĪBA

Ar produktivitātes atslēgu var atvērt daudzas durvis

Viens no lielākajiem izaicinājumiem Latvijas attīstībā ir produktivitātes paaugstināšana visā tautsaimniecībā kopumā, un šī mērķa īstenošanai būs vajadzīga valdības programma ar konkrētiem pasākumiem un instrumentiem

To intervijā *Dienas Biznesam* stāsta Latvijas Universitātes produktivitātes foruma locekle, Fiskālās disciplīnas padomes locekle, Eiropas Komisijas viceprezidenta Valda Dombrovska padomniece, profesore Inna Šteinbuka. Viņa atzīst, ka ātrākais produktivitātes pieaugums ir cieši saistīts ne tikai ar ekonomikas izaugsmi, labklājību, lielākām algām un arī lielākiem nodokļu ieņēmumiem, bet arī Latvijā strādājošo uzņēmumu un visas tautsaimniecības konkurētspēju.

Kāda ir produktivitāte Latvijā salīdzinājumā ar Eiropu?

Produktivitāte bija, ir un būs galvenais faktors, kurš tieši noteiks tautsaimniecības izaugsmi un pastarpināti – ne tikai iedzīvotāju ienākumus, bet visas Latvijas valsts maka apmēru un iespējas finansēt tādas sabiedrībai svarīgas jomas kā veselības aprūpi, izglītību, zinātnei, sociālo drošību. Tieši minēto iemeslu dēļ faktiski visas ES dalībvalstis, ASV un citas pasaules valstis būtisku uzmanību pievērš tieši produktivitātei. Protams, var raudzīties uz ES dalībvalstu produktivitātes pieauguma tempiem un secināt, ka Latvija ar vidējo produktivitātes kāpumu par 2,4% gadā ir viena no līderēm visā ES un ka ar produktivitātes paaugstināšanu Latvijā viss ir vislabākajā kārtībā. Tomēr šāds secinājums ir aplams, jo 2018. gadā Latvijā produktivitātes līmenis bija zemāks par 50% no ES vidējā līmeņa un būtiski atpalicis ne tikai no tādām valstīm kā Īrija, Luksemburga, Dānija, Somija, bet arī no mūsu Baltijas kaimiņvalstīm. No ES dalībvalstīm zemākā produktivitāte ir tikai Bulgārijā. Nenoliedzami, ka Latvijā produktivitāte aug straujāk nekā vecajās ES dalībvalstīs, tomēr pieauguma tempiem ir jābūt daudz straujākiem, lai tuvinātu mūsu valsts produktivitāti ES vidējam līmenim. Diemžēl produktivitātes pieauguma tempi sarūk. Proti, kopš 2011. gada produktivitāte Latvijā pieaugusi par 18,9%, kamēr vidēji ES – tikai par 4,8%, tajā pašā laikā šis pieaugums ir aptuveni trīs reizes lēnāks nekā līdz 2007. gadam. Minētais liecina, ka produktivitātes kāpināšanā tā dēvēto ātro ieguvumu laiks beidzas un tagad katrs procentpunkts un pat tā desmitdaļa būs jāpanāk nevis ar kaut kādu vienu paņēmieni, bet gan kompleksiem risinājumiem dažādās jomās.

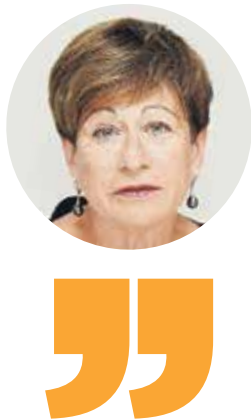
Vai tas nozīmē, ka cilvēkiem būs jāstrādā vairāk?

Tas ir sava veida stereotips, ka darbiniekam, lai paaugstinātu darba ražīgumu un produktivitāti savā uzņēmumā un kopumā valstī, lai saņemtu lielāku algu, jāstrādā intensīvāk. Tā tas nav, jo tautsaimniecības līmenī produktivitāte būtībā ne-

atspoguļo to, cik darbinieki čakli strādā, bet gan izmantojamo tehnoloģiju attīstību (ražīgākas, energointensīvas iekārtas), infrastruktūras kvalitāti (enerģiju, ceļus, ostas, IKT pakalpojumus u.c.), cilvēkkapitāla kvalitāti (spējas un prasmes), tirgus konkurences apstākļus (piemēram, nodokļu politiku) un citus parametrus. Šodienas tehnoloģijas ļauj saražot ne tikai vairāk, kvalitatīvāk un pat lētāk, bet tās ļauj saražot pavisam cita veida produktus nekā pagājušā gadsimta tehnoloģijas, metodes un darba organizācija, turklāt strādājošais saņem lielāku algu. Minētais aspekts arī ir redzams Latvijā un citviet pasaulē – uzņēmumi iegādājas mūsdienīgas ražošanas iekārtas, kuras vienlaikus ļauj sasniegt vairākus mērķus: saražot vairāk, taupot izejmateriālus, kvalitatīvāk, bet ar mazāku darbinieku skaitu, kuriem ir jābūt zinošiem, vienlaikus darba devējs ir konkurētspējīgs tirgū gan ar saviem izstrādājumiem, gan arī darbinieku piesaistē, un šādā piemērā var atļauties maksāt lielākas algas nekā tie, kuriem ir liels darbinieku skaits. Tomēr ar minēto vien nepietiek, jo ir vēl jau otrs faktors – preces, pakalpojumi un to cenas. Ja ražojam inovatīvus produktus ar augstu pievienoto vērtību, tad arī to cena tirgū būs augsta un lieli ienākumi no to eksporta. Kā piemēru var minēt dronu, mobilo tālrunu un citu tamlīdzīgu produktu ražošanu. Šobrīd liels potenciāls ir informācijas komunikāciju tehnoloģijām, to produktiem, jo daudzi procesi pārvietojas uz virtuālo vidi, tiem ir ļoti augsta produktivitāte, nav noguruma, kāds mēdz būt cilvēkam. Nenoliedzami, ka Eiropa un cilvēce atrodas uz digitālās revolūcijas sliekšņa, kur arvien vairāk dažādus darbus veiks mākslīgais intelekts, kas, protams, samazinās pieprasījumu pēc darbiniekiem, cilvēkiem, it īpaši zemākās kvalifikācijas strādniekiem, taču paaugstinās darba iespējas IKT jomas darbiniekiem un vienlaicīgi pieprasījumu pēc šādiem speciālistiem. Tā ir sava veida nākotnes projekcija, taču tai ir jābūt gatavoties; un, ja ir zināms, kas būs, tad šai nākotnei ir jābūt gatavoties jau šodien. Secinājums – pavisam tuvas nākotnes produktivitātes pamats ir zināšanas, kuras iegūstamas izglītības sistēmā. Tātad produktivitāte ir saistīta ne tikai ar inovācijām jaunū, dārgu, tirgū pieprasītu produktu vai ražošanas rīku veidošanā, bet arī ar izglītību un zināšanām, kā arī jauno tehnoloģiju attīstību ne tikai ražošanā, bet jo īpaši pakalpojumu, piemēram, IKT sektorā.

Tas nozīmē, ka darbiniekus vajadzēs mazāk, bet tehnoloģijas – vairāk?

Globālā mērogā noteikti, taču Latvijā pašlaik katastrofāli trūkst darbaspēka. Bezdarba līmenis ātri samazinās, bet vakancu skaits turpina pieaugt – tā OECD

Produktivitātes jautājumi būs uzmanības centrā, un tie būtībā nozīmēs dabīgu vai arī ar valsts palīdzību notikušu kapitāla un darbaspēka pārdali no mazāk produktīviem uz augstāka līmeņa inovatīviem uzņēmumiem un sfērām,

INNA ŠTEINBUKA,
EIROPAS KOMISIJAS
VICEPREZIDENTA
PADOMNIECE,
PROFESORE.

savā 2019. gada ekonomikas pārskatā par Latviju. Darbaspēka pieejamība un kvalitāte nav vairs tikai riska faktors, bet jau reāli bremzē Latvijas ekonomikas attīstību, uzsver Ārvalstu investoru padome Latvijā. Šādiem secinājumiem var tikai piekrist. Un rezultātā darba algu pieaugums apsteidz produktivitātes pieaugumu, jo darba devēji bieži vien spiesti pārmaksāt, lai piesaistītu un noturētu darbiniekus. Lai gan algu pieaugums pēdējā laikā ir bijis spēcīgs, pašlaik inflācijas rādītāji ir stabili. Tomēr algu pieaugums samazina Latvijas preču un pakalpojumu konkurētspēju. Vienlaikus algu neatbilstība produktivitātei Latvijā ir liels risks makroekonomiskajai stabilitātei, kas velk sev līdzi ļoti negatīvas sekas. Latvijā pašlaik tiek novērotas darba tirgus pārkaršanas pazīmes, kas var draudēt ar inflāciju un citām nestabilitātes pazīmēm. Ārvalstu investoru padome uzstājīgi aicina politikas palielināt viesstrādnieku piesaisti no trešajām valstīm, kas ļautu paaugstināt vai vismaz saglabāt pašreizējo konkurētspējas līmeni, vienlaikus nepalielinot vai pat samazinot izmaksas. Vienlaikus pretī skan cits viedoklis-jautājums – kāpēc tad pašmāju cilvēki joprojām dodas strādāt uz ārzemēm. Atbilde ir vienkārša: tajās valstīs maksā vairāk, jo tur ir augstāka produktivitāte, kas nodrošina iespējas par to pašu darbu, ko cilvēks veicis Latvijā, maksāt ievērojami vairāk. Produktivitātes jautājumi ir saistīti arī ar uzņēmējdarbības vides uzlabošanu un garākā ķēdes posmā – ar ēnu ekonomikas un korupcijas apkarošanu. Ēnu ekonomikā strādājošie ir konkurētspējīgāki nekā tie, kuri maksā nodokļus, vienlaikus pelnīgākā segmentā strādājošajiem nav sociālās aizsardzības, un atkal nonākam pie emigrācijas, un aplis atkal turpinās – nav kam strādāt, mazāk pirkspējīgu patērētāju, mazāki nodokļu ieņēmumi, mazāk valsts var atļauties tērēt.

Kas un kā Latvijas politiķiem būtu jādarbojas produktivitātes jomā?

Tas, ka valdība nevarēs stāvēt malā produktivitātes jautājumos, ir skaidrs, taču vispirms vajadzētu apzināt ne tikai situāciju, kāda tā ir, bet arī sagatavot rekomendācijas. Tām būtu jābūt gan pa visu valsti kopumā, gan katrai nozarei specifiskām, atsevišķām. Lai tādās izstrādātu, ir vajadzīgi ne tikai zinātniskie un akadēmiskie prāti, bet arī darba devēju (piemēram, LDDK, LTRK) un darba ņēmēju (piemēram, arodbiedrību) ekspertu piesaiste, lai zinātnieku idejas un priekšlikumi būtu reāli īstenojami un tie dotu atdevi gan biznesam, gan darbiniekiem, un, protams, arī valstij. Vienlaikus produktivitātes jautājumu risināšanā nevarēs iztikt bez attiecīgas valsts programmas izstrādes, kuras īstenošanai var būt

vajadzīgi dažādi instrumenti – nodokļu politika, izglītība, inovāciju veicināšana, zinātnieku pētījumu komercializācija u.tml. Citās ES dalībvalstīs ar šiem jautājumiem darbojas speciāla Produktivitātes padome. Latvijā pēc LU zinātnieku iniciatīvas tika sperti pirmie soļi Produktivitātes padomes izveidošanas virzienā. 2018. gada maijā tika nodibināts Latvijas Produktivitātes, efektivitātes, attīstības un konkurētspējas forums (LV PEAK) jeb latviski – virsotne.

Vai jūsu vadībā izdotā grāmata *Produktivitātes celšana: tendences un nākotnes izaicinājumi un tās tapšanā piesaistītie eksperti nevarētu būt labs pamats Latvijas produktivitātes programmas izstrādei?*

Manuprāt, autoru kolektīvam (starp autoriem ir EK viceprezidents Valdis Dombrovskis, profesors Juris Binde, profesors Gundars Bērziņš, Oļegs Baranovs un citi) paveicies ļoti aktuāla un saturiski sabalansēta monogrāfija. Patīkami, ka, lai arī grāmatā ir iekļauts gana daudz teorētisko aspektu, tomēr ir gana daudz praktisko apsvērumu un jaunāko tendenču ietekmes analīzes. Attiecīgi varētu teikt, ka monogrāfija ir laikmetīga. Un tomēr viena lieta ir izdot grāmatu, kas kalpos kā pārdomu materiāls ekspertiem un mācību līdzeklis, kas labi der studentiem, bet pavisam cits ir sagatavot un izstrādāt Latvijas apstākļiem piemērotu produktivitātes paaugstināšanas valsts programmu. Grāmata ir brīvpārēts darbs, bez atlīdzības – savā veidā pētnieku hobijs, kas balstījās uz autoru entuziasmu. Savukārt produktivitātes programmas izstrādei Latvijas valdībai ir jāizveido tāda Produktivitātes padome, kā to iesaka Eiropas Padome, un jāparedz attiecīgie resursi. Eiropas Savienībā jau darbojas sava veida tīkls, kurā ES dalībvalstu eksperti no Produktivitātes padomēm ne tikai apmainās ar savu labo praksi, pieredzi un risinājumiem, bet arī kopīgi strādā pie labāko risinājumu īstenošanas. Diemžēl Latvijas PEAK entuziastu grupa šādā informācijas apmaiņas sistēmā bez valdības mandāta iekļauties nevar. Protams, Latvija nav unikāla ar savām produktivitātes problēmām, tāpēc noteikti varētu izmantot citu valstu pieredzi. Vienlaikus valstu vidū ir milzīga konkurence, jo tas, kurš būs pirmais inovācijās, tehnoloģijās un uzņēmējdarbības vides uzlabošanā, vismaz kādu brīdi baudīs saldus augļus, un tas attiecas gan uz biznesu, gan darbiniekiem, gan valsti. Skaidrs, ka Latvijā jāizveido Produktivitātes padome, kā mums ir rekomendējusi un ieteikusi ne tikai Eiropas Komisija, bet arī OECD. Ceru, ka monogrāfija kļūs par signālu un iedvesmu, veidojot Produktivitātes padomi Latvijā.